

Økt bruk av «Program mot ruspåvirket kjøring»?

14. oktober 2015

Sigrid Stokstad

Kan bruk av «Program mot ruspåvirket kjøring» økes?

JA

Problemstillinger

Hvorfor brukes ikke program mot ruspåvirket kjøring mer?

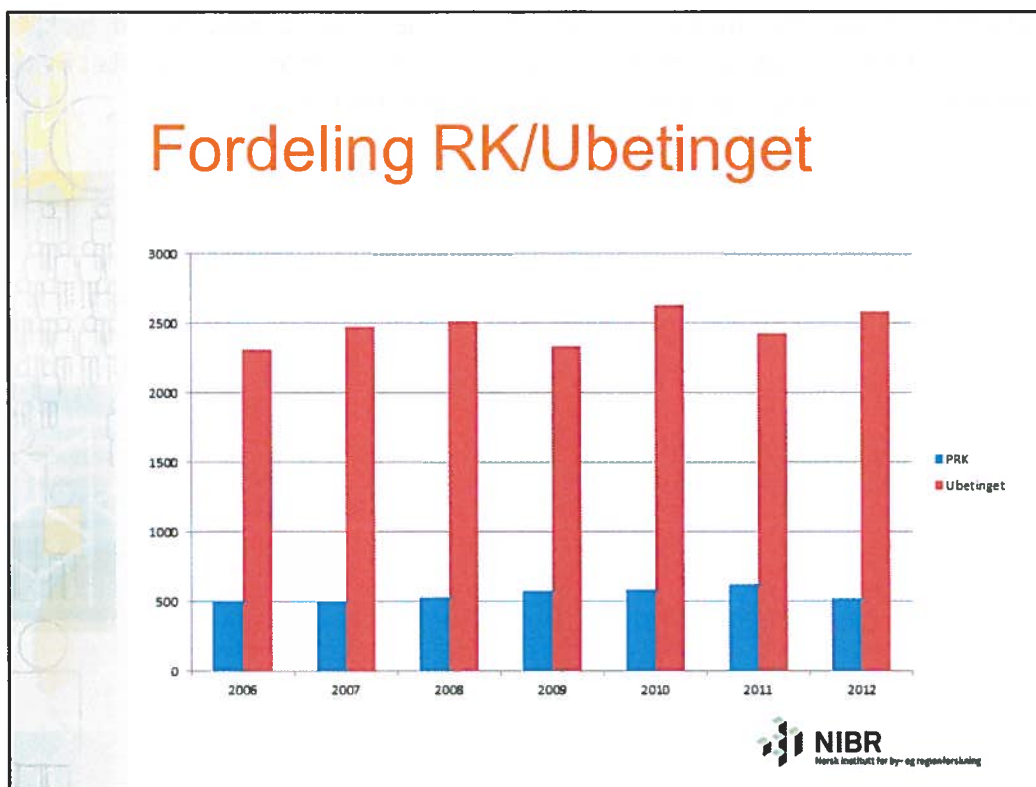
Hvilke ledd i straffesaksavviklingen kan hemme eller øke bruk av program mot ruspåvirket kjøring?

Hvilke ledd i straffesaksavviklingen er avgjørende for valget mellom ubetinget fengsel og program mot ruspåvirket kjøring?

Forklaringene kan være både enkle, kompliserte og komplekse.

Bruk av denne straffereaksjonen stiller krav til alle aktørene i straffesakskjeden, både politiet, påtalemyndigheten, kriminalomsorgen og dommerne. Styring av disse ulike profesjonene reiser egne problemstillinger.

Å hindre framtidig ruspåvirket kjøring er en kompleks utfordring som krever dybdekunnskap om den enkelte ruskjørerens personlighet og livssituasjon over tid og god kjennskap til rus.

2006-2012

Tallene for program mot ruspåvirket kjøring er hentet fra Kriminalomsorgens årsstatistikk 2012 og viser antall dommer som kriminalomsorgen har mottatt til fullbyrding. Tallene for ubetinget fengselsstraff er hentet fra Domstolsadministrasjonens saksbehandlingssystem Lovisa. Disse tallene viser antall dommer som er avsagt i tingrettene, og det er ikke tatt høyde for mulig anke. Jf. epost fra Frank-Egil Holm i Domstolsadministrasjonen av 13. desember 2013.

Figuren viser at antall dommer på program mot ruspåvirket kjøring og antall dommer på ubetinget fengsel har holdt seg ganske stabilt mellom 2006 og 2012. Det samme gjelder fordelingen mellom de to. Året 2009 utpeker seg, da var antall dommer på ubetinget fengsel lavt og antall dommer på program mot ruspåvirket kjøring høyt sammenlignet med de andre årene, slik at andelen program mot ruspåvirket kjøring kan ha økt på bekostning av ubetinget fengsel. Dette kan kanskje tilskrives lovendringen som åpnet for at også annen ruspåvirkning enn alkohol ble omfattet av ordningen. Denne tendensen kan likevel ikke sies å ha holdt seg. 2011 viser noe av det samme, men både 2010 og 2012 har klar økning i dommer på ubetinget fengsel. Mens antallet dommer på program mot ruspåvirket kjøring holdt seg stabilt i 2010, gikk det markert ned i 2012.

Disse tallene viser at fengselsstraff dominerer klart som straffereaksjon ved ruspåvirket kjøring, og tallene bekrefter at målet om mindre fengselsstraff for ruspåvirket kjøring ikke er innfridd. SSB har vist til at 21 prosent av alle dommer med

ubetinget fengsel i 2011 hadde en veitrafikkforseelse som hovedlovbrudd, og kjøring i ruspåvirket tilstand var som regel hovedbegrunnelsen. Kjøring i ruspåvirket tilstand medfører fortsatt et betydelig antall fengselsstraffer i Norge.

The text in this section is extremely faint and illegible. It appears to be a continuation of the report, possibly discussing the data presented in the chart above. The text is too light to transcribe accurately.

Fordeling mellom RK og ubetinget i Kriminalomsorgens regioner 2012

Region	RK antall	Ubetinget fengsel antall	Samlet antall	Prosentvis fordeling RK/ubetinget
Region nord	128	475	600	21,2/78,8
Region sør	77	422	499	15,4/84,6
Region øst	66	368	434	15,2/84,8
Region nordøst	79	456	535	14,8/85,2
Region vest	73	410	483	15,11/84,9
Region sørvest	95	455	550	17,3/82,7

Tallene for antall RK er hentet fra Kriminalomsorgens årsstatistikk 2012. Tallene for ubetinget fengselsstraff er hentet fra Domstolsadministrasjonens saksbehandlingssystem Lovisa. Disse tallene viser antall dommer som er avsagt i tingrettene, og det er ikke tatt høyde for mulig anke.

Jf. epost fra Frank-Egil Holm i Domstolsadministrasjonen av 10. januar 2014.

Vi ser her at region nord skiller seg klart ut i forhold til alle de andre også når det gjelder andel dommer for ruspåvirket kjøring som ender med program. De fleste har rundt 15 prosent dommer for program mot ruspåvirket kjøring, region sørvest har 17,3 prosent slike dommer, mens region nord har 21,2 prosent dommer for program mot ruspåvirket kjøring. Et slikt avvik gir grunn til å ha som utgangspunkt at det er betydelige forskjeller mellom region nord og de andre regionene.

Disse uttalelsene viser først og fremst en interessant forskjell mellom politijuristene i de to regionene. Begge hadde flere års erfaring fra påtalemyndigheten. Mens den ene sier «fifty/fifty», kan den andre «telle på en hånd» antall saker der de foreslår program mot ruspåvirket kjøring. Her ser vi noe av forskjellen mellom Kriminalomsorgen region nord og Kriminalomsorgen region øst.

Hva er undersøkt?

- Rettslige rammer
- Statistikk
- Lagmannsrettsdommer
- Intervjuer

Først og fremst kvalitativ metode.

Hovedvekten er lagt på å finne ut mest mulig som kan være nyttig for beslutningstakerne heller enn å få generaliserbare svar som risikerer å overse viktige faktorer. Målet er å fange opp flest mulige dimensjoner ved de mangfoldige prosessene og mekanismene som ligger bak beslutninger om program mot ruspåvirket kjøring.

De rettslige rammene danner utgangspunktet.

Domsanalysen har en ramme på 45 dommer. De er valgt med grunnlag i hva som kan tenkes å gi mest informasjon om hvorfor program mot ruspåvirket kjøring ikke brukes oftere. Utvalget er problembasert. De utvalgte dommene har endt med program mot ruspåvirket kjøring i saker der tingrettene valgte ubetinget fengsel som straffereaksjon. Får bare med saker der domfelte har anket. Domfelte har forsvarer.

I tillegg har vi gått igjennom praksis fra Høyesterett der søk på «program mot ruspåvirket kjøring gir treff. Vi har også sett på et tilfeldig utvalg av tingrettsdommer som ligger i lovdata Pro.

Det er gjennomført 10 dybdeintervjuer. Utvalget ble gjort i to kriminalomsorgsdistrikter som ut i fra statistiske opplysninger bruker program mot ruspåvirket kjøring ulikt, Region Nord, der det er høye tall, og region Øst, der tallene

er lavere. Vi har intervjuet til sammen åtte dommere og påtalejurister. Oslo tingrett og Sør-Trøndelag tingrett, Inntrøndelag tingrett og Heggen og Frøland tingrett. Påtalejurister i Oslo politidistrikt, Follo politidistrikt, Sør-Trøndelag politidistrikt og Nord-Trøndelag politidistrikt. I intervjuene ble det ofte henvist til at mye blir lagt i etterforskningsfasen. De to siste intervjuene er derfor gjort med politietterforskere fra Oslo politidistrikt og Sør-Trøndelag politidistrikt som er spesialiserte på trafikk saker.

Positiv eller negativ grunnholdning til RK?

Positiv

«Vi er ikke naive, vi tror ikke at folk blir bedre av å sitte i fengsel» var en uttalelse som gikk igjen.

Det var heller ikke noen som ga uttrykk for at program mot ruspåvirket kjøring er en «mildere» straff enn ubetinget fengsel. Vi finner ikke noen generell motstand mot denne straffereaksjonen som kan forklare at den ikke brukes oftere.

Når vilkårene er oppfylt, anser aktørene at det er en hensiktsmessig straffereaksjon. En dommer sa det slik: «Program blir ofte resultatet når vedkommende er i målgruppen». Og en påtalejurist uttalte at «Ingenting er bedre enn å forsøke program, hvis man ser at personen er i målgruppen.»

Vilkårene

- Det straffbare forholdet må kvalifisere for ubetinget fengsel
- Domfelte må samtykke
- Domfelte må ha problem med rus
- Det må være gjennomført en personundersøkelse

Straffebestemmelsene for kjøring i ruspåvirket tilstand finner vi i vegtrafikkloven § 31. Første ledd gjelder all forsettlig eller uaktsom overtredelse av alle bestemmelser gitt i eller i medhold av loven, og åpner for straff i form av bøter eller fengsel inntil ett år, dersom forholdet ikke går inn under strengere straffebud. Første ledd fastsetter også blant annet at overtredelse er forseelse, uansett straffens størrelse. Det betyr at det er politiet som kan ta ut tiltale og gi forelegg, jf. strpl. §§ 67 og 255. Forbudet mot å kjøre i ruspåvirket tilstand er gitt i vegtrafikkloven § 22 første ledd. I tillegg angir § 31 andre ledd særskilt hvordan overtredelser av § 22 første ledd «som regel» straffes. Bestemmelsen gir tre hovedalternativer der inndelingen setter straffereaksjonen i sammenheng med påvirkningsgraden. Det følger av bokstav a at reaksjonen som regel er bot ved alkoholkonsentrasjon i blodet til og med 0,5 promille eller tilsvarende. Ved alkoholkonsentrasjon over 0,5 promille til og med 1,2 promille eller tilsvarende følger det av bokstav b at reaksjonen som regel er bot og betinget eller ubetinget fengsel, mens bokstav c fastsetter at reaksjonen som regel er bot og ubetinget fengsel ved alkoholkonsentrasjon over 1,2 promille eller tilsvarende. Det er gitt egne bestemmelser om når man blir regnet som påvirket av andre rusmidler i forskrift av 20. januar 2012 nr. 85 om faste grenser for påvirkning av andre berusende eller bedøvende middel enn alkohol m.m. Fjerde ledd fastsetter i tillegg at det ved utmåling av straffen etter annet ledd skal tas særlig hensyn til graden av påvirkning og hvilke farer kjøringen har medført. Fjerde ledd angir også noen retningslinjer for straffutmåling ved gjentatt kjøring i ruspåvirket tilstand. Dersom det siste tilfellet av ruspåvirket kjøring gjaldt alkoholkonsentrasjon i blodet til og med 0,5 promille eller tilsvarende, er straffen

som regel bot eller bot og betinget fengsel. Dersom det siste tilfellet gjaldt sterkere ruspåvirkning, straffes som regel med bot og ubetinget fengsel.

Reglene om program mot ruspåvirket kjøring kommer i vegtrafikkloven § 31 femte ledd. Det som ellers ville ha blitt idømt bot og ubetinget fengsel for overtredelse av § 22 første ledd, kan i stedet idømmes bot og betinget fengsel med vilkår om program mot ruspåvirket kjøring som nevnt i straffeloven § 53 nr. 3 bokstav e. Program mot ruspåvirket kjøring er altså et alternativ der bot og ubetinget fengsel ellers ville ha vært reaksjonen. Reaksjonen kan ikke brukes hvis det straffbare forholdet kvalifiserer for betinget fengsel. Det er ikke en «mellomform» av en reaksjon som skal være mildere enn ubetinget men strengere enn betinget fengsel.

Straffeloven § 53 nr. 3 bokstav e) fastsetter to vilkår for at program mot ruspåvirket kjøring kan idømmes i tillegg til at det straffbare forholdet må kvalifisere for ubetinget fengsel. For det første må den domfelte samtykke til slikt program, og for det andre må den domfelte ha problem med alkohol eller annet berusende eller bedøvende middel.

I tillegg fastsetter forskrift av 10. oktober 2008 nr. 1100 om program mot ruspåvirket kjøring (forskriften) § 5 et krav om at det skal rekvireres personundersøkelse når det kan være aktuelt å idømme noen program mot ruspåvirket kjøring. I dette ligger et krav om at det må foreligge en personundersøkelse før program kan idømmes. Det er kriminalomsorgen som gjennomfører personundersøkelse, og det er retten og påtalemyndigheten som kan rekvirere. I rundskriv G-2003-13 har

Justisdepartementet gitt nærmere retningslinjer for personundersøkelser i straffesaker. I saker som gjelder ruspåvirket kjøring skal det vurderes om siktede er i målgruppen for program mot ruspåvirket kjøring og om han er egnet til å gjennomføre denne straffereaksjonen. Dette skal resultere i en konklusjon om egnethet for slikt program. Den som gjennomfører personundersøkelsen, skal benytte særskilt mal som er utarbeidet for program mot ruspåvirket kjøring.

Se mer om dette i Ot.prp.nr.26 (1999-2000) Om lov om endring i lov 18. juni 1965 nr. 4 om vegtrafikk og i enkelte andre lover s. 29

Typisk prosess

Tolkning og anvendelse av vilkårene

- Usikkerhet og ulik praksis når det gjelder hvor sterk rus som kvalifiserer for ubetinget fengsel.
- Kravet om samtykke til program mot ruspåvirket kjøring anvendes også i de innledende stadiene av straffesaksavviklingen.
- Personundersøkelse blir ikke rekvirert selv om det kan være aktuelt å idømme program mot ruspåvirket kjøring.
- Andre rusmidler enn alkohol leder i praksis til at program mot ruspåvirket kjøring sjelden blir idømt
- I praksis blir personer med utenlandsk bakgrunn sjelden dømt til program mot ruspåvirket kjøring.
- Tilståelse av det straffbare forholdet anses av noen aktører som en forutsetning for program mot ruspåvirket kjøring.

Noen hindringer for bruk av program mot ruspåvirket kjøring som straffereaksjon er identifisert:

Loven legger i utgangspunktet opp til et skjematisk system for å bedømme om reaksjonen skal være betinget eller ubetinget fengsel, men også skjønnsmessige elementer inngår i vurderingen. Reguleringen av dette er nærmere omtalt i punkt 1.3. Det viser seg at aktørene i praksis legger stor vekt på de skjematiske fastsatte rammene, men samtidig er det noe usikkerhet og ulik praksis med hensyn til hvor grensene går. For eksempel har både 1,5 promille, 1,3 promille og 1,2 promille vært angitt som grense mellom ubetinget og betinget fengsel i praksis blant informantene. Dette gjelder når det ikke er gjentatt ruspåvirket kjøring.

Både intervjuene og lagmannsrettsdommene viser at aktørene oppfatter samtykke fra gjerningspersonen som et vilkår for å idømme program mot ruspåvirket kjøring. Undersøkelsene gir likevel grunnlag for å problematisere aktørenes oppfatning av når samtykke må foreligge. Forskriften § 4 annet ledd fastsetter at samtykke skal gis under personundersøkelsen og at det skal bekreftes i retten. Det ser imidlertid ut til at flere aktører i straffesaksavviklingen oppfatter at gjerningspersonen må samtykke på ethvert stadium i prosessen. Dette kan få stor betydning når det praktiseres av politiet og påtalemyndigheten. Hvis en person ikke samtykker til program mot ruspåvirket kjøring under avhøret, kan det få som konsekvens at politiet ikke skriver om mulig rusproblem i etterforskningsmaterialet. Dette kan få som følge at påtalejuristen ikke rekvirerer personundersøkelse.

Loven krever at gjerningspersonen har et rusproblem for at program mot ruspåvirket kjøring kan idømmes. Noen etterforskere, påtalejurister og dommere opplyser at de kan bygge vurderingen av om personen har et rusproblem på objektive forhold som at personen har hatt svært høy promille og gjentatt kjøring i ruspåvirket tilstand. I intervjuene brukes imidlertid ofte uttrykket «erkjenne å ha et rusproblem», og i praksis vil dette ofte oppfattes som at sjåføren må «innrømme» at han har problem med rus for at program mot ruspåvirket kjøring skal kunne idømmes. Dette står ikke eksplisitt i loven, men det kan nok utledes av formålet med å idømme program. Hvis vedkommende ikke erkjenner å ha et rusproblem, vil heller ikke programmet kunne ha ønsket effekt.

Vi finner flere uttalelser som tyder på at en person som ikke erkjenner å ha et rusproblem i avhør ikke anses som aktuell for program. I slike tilfeller kan videre vurdering av program mot ruspåvirket kjøring stoppe opp allerede i politiet.

Personundersøkelse skal rekvireres når det kan være aktuelt å idømme program mot ruspåvirket kjøring, jf. forskriften § 5. Det er påtalemyndigheten og retten som kan rekvirere. I dette avsnittet skal vi se nærmere på hvordan dette kravet tolkes og anvendes. Verken intervjuene eller lagmannsrettsdommene gir et bilde av at påtalejurister og dommere ikke kjenner til denne plikten. Men undersøkelsene viser likevel ganske tydelig at personundersøkelse ofte ikke innhentes i saker der program mot ruspåvirket kjøring kan være aktuelt.

Det er grunn til å vurdere denne praktiseringen av forskriftens krav nærmere. «Kan være aktuelt» er i utgangspunktet en åpen formulering. Etter ordlyden kreves det ikke sikkerhet for at vilkårene for å idømme program mot ruspåvirket kjøring er oppfylt. Det er ingen plikt til å rekvirere personundersøkelse når program mot ruspåvirket kjøring er uaktuelt, men derfra til at vilkårene klart er oppfylt er det et godt stykke.

Sakene fra lagmannsrettspraksis som er undersøkt viser at det ikke var innhentet personundersøkelse for tingretten i 29 av 45 saker (64 prosent). (I flere av de resterende sakene er det uklart om det er innhentet personundersøkelse for tingretten, sannsynligvis er andelen høyere.) Alle disse sakene endte med ubetinget fengsel i tingretten og program mot ruspåvirket kjøring i lagmannsretten. Når sakene kom for lagmannsretten, ble personundersøkelse innhentet, og da endret også aktor sin påstand fra ubetinget fengsel til program mot ruspåvirket kjøring. Dette tyder på at personundersøkelse ikke innhentes selv om «det kan være aktuelt å idømme program mot ruspåvirket kjøring», verken av påtalejuristen eller tingrettsdommeren. Intervjuene bekrefter også bildet av at personundersøkelse ikke alltid rekvireres i saker der program kan være aktuelt.

Selv om det brukes ulike formuleringer, ser det ut til at gjerningspersoner med annen rus enn alkoholrus gjennomgående anses for å være mindre aktuelle for program mot ruspåvirket kjøring. Dette bygger på ulike forhold. Forklaringen er dels knyttet til praktiske problemer med avklaring av type rus, om det er legale legemidler osv., dels knyttet til individuelle forhold ved den enkelte gjerningspersonen og dels til generelle oppfatninger om hvem som kan være egnet

til å gjennomføre program mot ruspåvirket kjøring.

I en av lagmannsrettsdommene som inngår i undersøkelsen var domfelte utenlandsk statsborger som snakket dårlig norsk, men han hadde langvarig og fast tilhold i Norge med familie, bolig og arbeid. I motsetning til tingretten kom lagmannsretten til at program mot ruspåvirket kjøring kunne idømmes, men det var forutsatt særlig tilrettelegging av kriminalomsorgen. Det er derfor grunn til å se nærmere på om vilkårene for program mot ruspåvirket kjøring tolkes og anvendes slik at personer med utenlandsk bakgrunn ikke er omfattet.

Intervjuene viser at det ikke i seg selv er ansett som et hinder for program mot ruspåvirket kjøring at gjerningspersonen har utenlandsk bakgrunn, men i praksis blir det resultatet i svært få saker.

Oppfatninger om egen rolle og oppgaver

- Både dommere og påtalejurister henviser i stor grad til andre når ansvaret for at personundersøkelse ikke blir innhentet skal plasseres.
- Hensynet til å sikre framdrift i saken veier ofte tyngre enn hensynet til å opplyse saken med sikte på program mot ruspåvirket kjøring.

Det framkommer tydelig i intervjuene at både dommere og påtalejurister forventer å få sakene ferdig forberedt med tanke på program mot ruspåvirket kjøring dersom de skal gå for en slik reaksjon. Påtalejuristene forventer at etterforskerne har avklart spørsmål av betydning, og dommerne forventer at påtalemyndigheten har innhentet personundersøkelse. En av tingrettsdommerne hevdet at en vesentlig grunn til at vi ikke har flere dommer på program mot ruspåvirket kjøring er at påtalemyndigheten ikke foreslår det. I dette bildet kan vi kanskje se elementer av ansvarsfraskrivelse i forhold til det forskriften § 5 legger opp til. Det finnes eksempler som nyanserer dette bildet, men det er likevel et hovedtrekk.

Påtalejuristene gir generelt ikke inntrykk av at spørsmålet om program mot ruspåvirket kjøring får stor oppmerksomhet i deres arbeid. De tar sjelden selv initiativ til å vurdere personundersøkelse. En av dem formulerte det slik: Inntrykket mitt er at det er en del som går på autopilot. Hvis det stilles spørsmål fra etterforsker, mistenkt eller forsvarer om at her må vi ha PU så sender vi det, men kanskje ikke i veldig mange saker utover det.

Som begrunnelse for at verken påtalejurister eller dommere velger å innhente personundersøkelse, ser vi at begge gruppene oppgir at det tar for lang tid. De blir målt på saksbehandlingstid, og de har generelt stor arbeidsmengde. En tingrettsdommer presiserte at det er personundersøkelse som utgjør «heft» i slike saker:

For meg i retten er det ikke noe heft såfram det er innhenta PU. Men heftet ligger

der. Hvis man har en tilståelsessak og det ikke er innhenta PU og det er litt usikkert om tiltalte er i målgruppen, kan det spille med i vurderingen at avbryting av saken og innhenting av PU tar tid i forhold til å idømme ubetinget. Sånn sett kan det spille inn i forhold til saksavvikling og å få ting unna.

Tilsvarende kom også til uttrykk hos en påtalejurist på spørsmål om hva han ville gjøre hvis det ikke var gjennomført personundersøkelse før hovedforhandling, og han så at program mot ruspåvirket kjøring kunne være aktuelt under hovedforhandlingen:

Jeg vil ikke avbryte saken. Selv om ikke PU er innhentet, så står retten fritt til å velge straffereaksjon. Det kan hende at retten kan se at personen er egnet uten PU.

Hvilke ledd avgjør i praksis?

- Etterforskningen
- Gjerningspersonen
- Forsvarer

Flere saker «mistes» på veien fram mot dom i tingretten, og det er flere ledd som svikter.

En viktig forklaring på gjeldende praksis er at ansvaret for å opplyse sakene i stor grad overlates til etterforskningen, samtidig som dette bygger på forventninger som ikke alltid er realistiske. Vi har også sett at regelverket anvendes på måter som i praksis innskrenker virkeområdet.

Her er noen hovedelementer som kan forklare praksisen:

Saken blir ikke tilstrekkelig forberedt for program mot ruspåvirket kjøring i etterforskningsfasen. Dette blir ikke alltid reparert av påtalejurist og dommer. For mye av ansvaret for valg av straffereaksjon legges på etterforskningen.

Gjerningspersonen selv bidrar til at spørsmålet om program mot ruspåvirket kjøring ikke kommer opp ved å ikke erkjenne å ha et rusproblem eller ved å komme med denne erkjennelsen seint i straffesaksavviklingen.

Etterforskningen er i praksis avgjørende for valget mellom program mot ruspåvirket kjøring og ubetinget fengsel.

Tiden det tar å gjennomføre personundersøkelse kan påvirke valget av straffereaksjon.

Valg av program mot ruspåvirket kjøring beror også på at gjerningspersonen medvirker.

Tilståelse under avhøret har i praksis stor betydning for program mot ruspåvirket

kjøring blir vurdert.

Forsvarer øker mulighetene for at program mot ruspåvirket kjøring skal bli resultatet. Etterforskere med særlig kunnskap om trafikksaker er bedre i stand til å opplyse saker med sikte på program mot ruspåvirket kjøring enn andre.

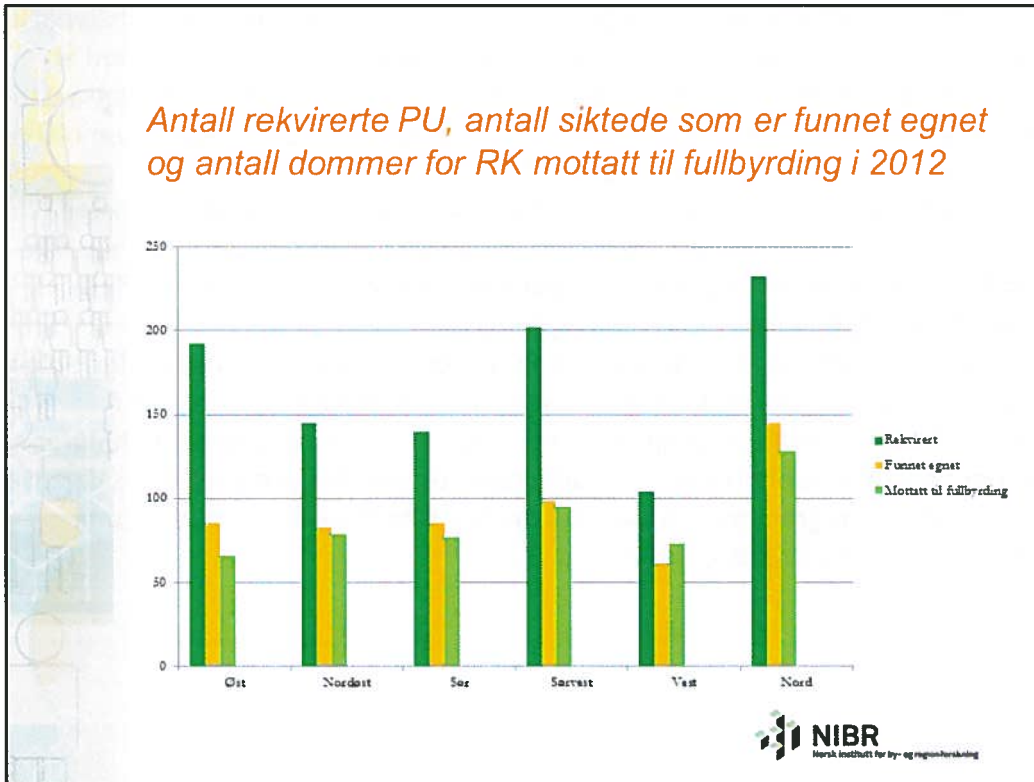
Mer kontakt mellom etterforsker og påtalejurist under etterforskningen vil kunne øke bruk av program mot ruspåvirket kjøring.

Det er i praksis vanskelig å vurdere straffereaksjon under avhøret ved narkotika- og legemiddelrus, fordi rusnivået ikke er klarlagt.

Det er problematisk å få et riktig bilde av om personen vil samtykke til program og erkjenne rusproblem når avhør tas på stedet.

Gjerningspersonens samtykke og erkjennelse kan komme etter lang tid. Det kan ikke alltid forventes i avhørssituasjonen.

Antall rekvirerte PU, antall siktede som er funnet egnet og antall dommer for RK mottatt til fullbyrding i 2012

Tallene er basert på Kriminalomsorgens årsstatistikk for 2012 s. 22.

Som nevnt tidligere skiller region nord seg klart ut med høyest antall dommer på program mot ruspåvirket kjøring mottatt til fullbyrding. Forskjellene mellom antallet personundersøkelser som er rekvirert av påtalemyndighet og dommere i Kriminalomsorgens regioner er også store, men de følger ikke helt samme mønster som antall dommer mottatt til fullbyrding. Region nord utmerker seg fortsatt med klart høyest antall (232), men i region øst er det også rekvirert mange (192). Det er region vest som har klart færrest rekvireringer med under halvparten av antallet i region nord (104).

I region øst er det altså et ganske stort antall saker som «faller bort» etter rekvirering av personundersøkelse. Det kan tilsi at et lavt antall dommer ikke nødvendigvis skyldes manglende oppmerksomhet på muligheten for dom på program mot ruspåvirket kjøring hos politi og påtalemyndighet. Men samtidig kan det gi grunn til å hevde at de myndighetene som rekvirerer treffer relativt dårlig i sine vurderinger av når program mot ruspåvirket kjøring kan være aktuelt. På den annen side kan også noe av forklaringen ligge i kriminalomsorgens håndtering av slike saker.

Vi ser også at forskjellen mellom antallet personer som er funnet egnet og antallet dommer er betydelig mindre enn spriket mellom rekvireringer og dommer. Det tyder på at påtalemyndighet og domstoler i stor grad følger kriminalomsorgens vurdering av at en person er «egnet» når den først er gitt.

Kriminalomsorgen har selvsagt også en viktig rolle ved at de gjør personundersøkelsene og egnetsvurderingen, og i tillegg kommer gjennomføringen av

selve programmet. Kriminalomsorgens årsstatistikk viser at bare om lag halvparten av personundersøkelsene som ble rekvirert på landsbasis i 2012 endte med at personen ble funnet egnet. Dette kan tilsa at et lavt antall dommer på program mot ruspåvirket kjøring skyldes kriminalomsorgens arbeid. De som er intervjuet uttrykker likevel gjennomgående at de har stor tillit til kriminalomsorgens personundersøkelser og vurderinger av egnethet. Dommere og påtalejurister presiserer imidlertid også at de ikke føler seg bundet til å følge dem. Det ser ikke ut til at kriminalomsorgens personundersøkelser i seg selv er et hinder for flere dommer på program mot ruspåvirket kjøring.

En personundersøkelse er som nevnt tidkrevende, den tar ca. 2-3 måneder. Siden tidspresset i straffesaksavviklingen oppleves som stort, kan tiden det tar å gjennomføre personundersøkelsen likevel i seg selv være en faktor som hindrer at personundersøkelse blir rekvirert av domstoler og påtalemyndighet. Konsekvensen av dette blir at program mot ruspåvirket kjøring ikke blir valgt som reaksjon. Kriminalomsorgens årsstatistikk 2012 s. 22

Hvordan kan bruken av RK økes?

- Mer tid til straffesaksavviklingen?
- Lempe vilkår i regelverket?
- Forenklet arbeid med personundersøkelser – rekvirering og gjennomføring
- Mer bevissthet og kunnskap om RK i etterforskning, påtalemyndighet og domstoler

Dersom gjeldende praksis og ansvarsfordeling i straffesakskjeden skal videreføres, samtidig som antall rekvirerte personundersøkelser skal økes, vil straffesaksavviklingen ta mer tid. En personundersøkelse tar vanligvis 2-3 måneder. Økt bruk av program mot ruspåvirket kjøring vil særlig kreve større innsats under etterforskningen, for slike saker må gis noe mer tid og ressurser hvis økningen skal komme. Hvis påtalejurister og dommere skal ta mer eget initiativ til program mot ruspåvirket kjøring, må vi også akseptere større tidsbruk i disse leddene.

En av informantene foreslo å fjerne kravet om personundersøkelse. Dette vil i tilfelle forenkle prosessen betraktelig. På den annen side er personundersøkelsen en viktig del av program mot ruspåvirket kjøring. Det er trolig hensiktsmessig at kriminalomsorgen, som også har ansvaret for selve programmet og har spisskompetanse på rus, selv gjør personundersøkelsen. Dersom forundersøkelsene blir mindre grundige, vil det også kunne påvirke gjennomføringsdelen, slik at flere dommer blir omgjort til ubetinget fengsel etter brudd på vilkårene.

Det ser ut til å være en svakhet at en instans opplyser saken mens en annen har myndighet til å rekvirere personundersøkelsen. Det kunne vurderes om politiet burde få myndighet til å rekvirere personundersøkelse.

Et annet alternativ er å senke «promillekravet» for program mot ruspåvirket kjøring. I første omgang er det imidlertid kanskje viktigere å klargjøre den grensen vi har. En dommer nevnte som en mulighet å fjerne kravet om at personen må ha et rusproblem, det ville kunne være nyttig både ved førstegangskjøring med høy promille og ved gjentakelse.

En måte å forenkle arbeidet på, er å gjøre vurderingen av om personundersøkelse skal innhentes mer standardisert enn det som er tilfelle nå. For eksempel kan vi tenke oss en regel om at personundersøkelse skal rekvireres dersom personen har kjørt med svært sterk rus eller ved gjentatt ruskjøring. Så kan arbeidet med personundersøkelsen settes i gang parallelt med at etterforsknings- og påtalearbeidet pågår. Spørsmålene om rusproblem og samtykke til program vil da kunne avklares etter hvert.

Det kan også være verdt å vurdere nærmere om personundersøkelsene kan gjøres mindre omfattende, slik at de kan gjennomføres raskere enn 2-3 måneder, som det tar i dag. Tidselementet er sterkt framhevet av informantene som forklaring på at de ikke tar initiativ til å få gjennomført personundersøkelse.

Dersom etterforskningen skal beholde sin sentrale rolle i slike saker, vil trolig bruken av program mot ruspåvirket kjøring økes dersom sakene blir bedre opplyst fra etterforskning til påtale. Da må etterforskere få bedre informasjon om programmet, om vilkårene for program og helt konkret veiledning om hva det skal spørres om under avhør.

Etterforskere får i liten grad opplysninger om hvordan det går med saker som de har levert fra seg. På den måten kan de gå glipp av mye viktig læring, for eksempel om personundersøkelse er rekvirert og eventuelt om personen ble funnet egnet for program mot ruspåvirket kjøring. Men også de andre aktørene kan ha nytte av større oppmerksomhet på de etterfølgende leddene. For eksempel vil også både dommere og påtalejurister kunne ha nytte av informasjon om brudd på programmet i saker de har hatt. Flere av informantene fortalte at de vanligvis ikke er kjent med hva som blir utfallet i saker de har levert fra seg.

Forventningen om økt bruk av program mot ruspåvirket kjøring og mindre soning i fengsel ved utvidelsen av «promilleprogram» til å gjelde all ruspåvirket kjøring har ikke slått til. Det ser likevel ut til å være potensiale for økt bruk av program mot ruspåvirket kjøring, også i saker som gjelder alkoholrus.

Samtidig bør ikke forventningene til økt bruk være for høye. Mange av dem som kjører i ruspåvirket tilstand vil ikke oppfylle vilkårene for program mot ruspåvirket kjøring. Det kan særlig skyldes at de ikke selv samtykker til en slik reaksjon.